

Spis treści

Nota biograficzna autora	13
Wykaz akronimów	15
Wstęp	17
Rozdział 1	
U progu Konferencji „2 + 4”: antecedencje prawne	23
1.1. Uwagi wprowadzające	23
1.2. Antecedencje prawne: problem granicy	29
1.2.1. Uwaga wstępna	29
1.2.2. Stanowisko Polski w okresie powojennym w sprawie granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej	32
1.2.2.1. Ustanowienie w Umowie poczdamskiej z 2 sierpnia 1945 r. polskiej granicy zachodniej na Odrze i Nysie Łużyckiej	32
1.2.2.2. Uznanie przez NRD granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej	38
1.2.2.3. Uznanie przez RFN granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej	40
1.2.3. Stanowisko ówczesnej RFN w sprawie granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej	44
1.2.3.1. Zagadnienie podmiotowości prawnomiędzynarodowej państwa niemieckiego	45
1.2.3.2. Stanowisko w doktrynie państwowej („pozycji prawnej”) RFN wobec granicy polsko-niemieckiej	47
1.2.3.3. Odzwierciedlenie stanowiska RFN w jej prawie wewnętrznym	48
1.2.4. Wnioski w obliczu procesu jednoczenia się Niemiec	50
1.3. Antecedencje prawne i polityczne: problem odszkodowań od Niemiec	57
1.3.1. Antecedencje prawne	57
1.3.2. Wnioski związane z przeobrażeniami ustrojowymi w Polsce oraz w obliczu procesu jednoczenia się Niemiec	61
1.4. Wnioski	79

Rozdział 2**Konferencji „2 + 4”: powołanie, strony, przedmiot, przebieg**

i problem aktu finalnego	84
2.1. Uwagi wprowadzające	84
2.2. Okoliczności powołania Konferencji „2 + 4”	85
2.3. Strony Konferencji „2 + 4”	92
2.4. Status Polski w Konferencji „2 + 4” i zakres udziału	97
2.5. Zasady organizacyjne oraz główne etapy przebiegu Konferencji „2 + 4”	105
2.6. Przedmiot Konferencji „2 + 4”	118
2.7. Wokół aktu finalnego Konferencji „2 + 4”	123
2.8. Wnioski	134

Rozdział 3**Problem granicy polsko-niemieckiej podczas obrad**

Konferencji „2 + 4”	137
3.1. Uwagi wstępne	137
3.2. Wyostrenie problemu granicy polsko-niemieckiej u progu zjednoczenia Niemiec: negocjacje nad Wspólnym Oświadczeniem Mazowiecki–Kohl	140
3.3. Sprawa granicy polsko-niemieckiej w pierwszych miesiącach obrad Konferencji „2 + 4”	154
3.3.1. Pierwsze polskie inicjatywy i konkretyzacja przebiegu Konferencji „2 + 4”	154
3.3.2. Polska propozycja traktatu	156
3.3.3. Niemiecka propozycja gwarancji w rezolucjach parlamentów obu państw niemieckich – rezolucja <i>Bundestagu</i> z 8 marca 1990 roku	166
3.3.4. Polski projekt traktatu	171
3.3.5. Rozmowy trójstronne Polska–NRD–RFN w maju 1990 roku	181
3.3.6. Rezolucje <i>Bundestagu</i> i Izby Ludowej z 21 czerwca 1990 roku	215
3.4. Spotkanie Konferencji „2 + 4” 4 lipca 1990 roku w Berlinie stolicy NRD na szczęblu dyrektorów politycznych z udziałem przedstawiciela polskiego MSZ	224
3.5. Dyskusje i nieporozumienia wokół polskiej propozycji dotyczącej „wejścia w życie traktatu dotyczącego granicy najpóźniej w dniu wejścia w życie ‘regulacji końcowej’	236
3.6. Wnioski	246

Rozdział 4

Problem odszkodowań od Niemiec podczas obrad Konferencji „2 + 4”	250
4.1. Uwagi wstępne	250
4.2. Stanowisko członków Konferencji „2 + 4” wobec problemu odszkodowań od Niemiec	252
4.3. NRD a sprawa odszkodowań od Niemiec podczas Konferencji „2 + 4”	264
4.4. Izrael i organizacje żydowskie a odszkodowania od Niemiec	268
4.5. Wnioski	269

Rozdział 5

Spotkanie Konferencji „2 + 4” na szczepku ministrów spraw zagranicznych w Paryżu w dniu 17 lipca 1990 roku z udziałem Polski	272
5.1. Uwagi wstępne	272
5.2. Przedmiot i ramy proceduralne części spotkania z udziałem Ministra Krzysztofa Skubiszewskiego	274
5.3. Przebieg spotkania	278
5.4. Notyfikowanie Protokołu paryskiego rządowi polskiemu	294
5.5. Oświadczenia złożone w Paryżu z punktu widzenia prawa międzynarodowego	299
5.6. Wnioski	301

Rozdział 6

Traktat o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec (Traktat „2 + 4”)	305
6.1. Uwagi wstępne	305
6.2. Strony Traktatu „2 + 4”	311
6.3. Status Polski	315
6.4. Postanowienia Traktatu „2 + 4”	323
6.5. Dokumenty powiązane ze Traktatem „2 + 4” i ich status prawny	331
6.5.1. Uwagi ogólne	331
6.5.2. Uzgodniony zapis protokolarny	331
6.5.3. Wspólny list Premiera L. de Maizière i Ministra H.-D. Genschera z 12 września 1990 roku	334
6.5.4. Oświadczenie czterech mocarstw z 1 października 1990 roku . . .	337
6.5.5. Protokół paryski	339
6.5.6. Umowy międzynarodowe powiązane z Traktatem „2 + 4”	340
6.6. Ratyfikacja Traktatu „2 + 4”, jego wejście w życie, depozytariusz i tekst oryginalny	340
6.7. Traktat „2 + 4” a „uregulowanie pokojowe” lub „traktat pokoju”	341
6.8. Wnioski	345

Rozdział 7**Kontekst Traktatu „2 + 4”: umowy powiązane z Traktatem „2 + 4”**

i węzłowe aspekty konstytucyjne ustanowienia jedności Niemiec	348
7.1. Uwagi wstępne	348
7.2. Węzłowe aspekty konstytucyjne ustanowienia jedności Niemiec	349
7.2.1. Forma prawna ustanowienia jedności Niemiec	349
7.2.2. Dostosowanie Konstytucji NRD	353
7.2.3. Podstawy „ustanowienia jedności państwowej” Niemiec w Ustawie Zasadniczej RFN	357
7.2.4. Traktat zjednoczeniowy	359
7.2.5. Wystąpienie NRD z Układu Warszawskiego	360
7.2.6. Wystąpienie NRD z RWPG	363
7.2.7. Zjednoczone Niemcy we Wspólnocie Europejskiej (Unii Europejskiej)	364
7.3. Umowy RFN z ZSRR powiązane z Traktatem „2 + 4”	368
7.3.1. Układ o niektórych środkach przejściowych (Układ przejściowy)	368
7.3.2. Traktat o warunkach ograniczonego w czasie pobytu wojsk radzieckich na terytorium RFN oraz warunkach ich planowego wycofania (Traktat w sprawie wycofania wojsk) ...	370
7.3.3. Traktat o dobrym sąsiedztwie, partnerstwie i współpracy (Traktat o partnerstwie) i inne bilateralne umowy	372
7.4. Umowy RFN z trzema mocarstwami zachodnimi powiązane z Traktatem „2 + 4”	375
7.4.1. Porozumienie RFN z trzema mocarstwami zachodnimi z 27–28 września 1990 roku	375
7.4.2. Porozumienia w sprawie stacjonowanie wojsk państw zachodnich na terytorium zjednoczonych Niemiec	376
7.4.3. Porozumienie w sprawie stacjonowanie wojsk państw zachodnich na terytorium Berlina	378
7.4.4. Porozumienie w sprawie uregulowania określonych spraw dotyczących Berlina	379
7.5. Wnioski	380

Rozdział 8**Status prawny istniejącej granicy polsko-niemieckiej**

w świetle postanowień Traktatu „2 + 4”	382
8.1. Uwagi wstępne	382
8.2. Położenie kresu tzw. zastrzeżeniu związanemu z traktatem pokoju (<i>Friedensvertragvorbehalt</i>)	385
8.2.1. Interpretacja postanowień Traktatu „2 + 4”	385

8.2.2. Wygaśnięcie tzw. <i>Deutschlandvertrag</i> na mocy Porozumienia RFN z trzema mocarstwami zachodnimi z 27–28 września 1990 roku	388
8.2.3. Konkluzja generalna	389
8.3. Zawarcie Traktatu między Polską a zjednoczonymi Niemcami o potwierdzeniu granicy polsko-niemieckiej	390
8.3.1. Znaczenie Traktatu „2 + 4” w odniesieniu do Traktatu między Polską a zjednoczonymi Niemcami o potwierdzeniu granicy polsko-niemieckiej	390
8.3.2. Aspekty proceduralne	391
8.3.2.1. Zobowiązanie do zawarcia traktatu – ramy czasowe	391
8.3.2.2. Zawarcie Traktatu o potwierdzeniu istniejącej granicy polsko-niemieckiej jako części uregulowania „zewnętrznych aspektów” ustanowienia jedności niemieckiej	408
8.3.2.3. Traktat o potwierdzeniu istniejącej granicy polsko-niemieckiej a „duży” traktat	409
8.3.3. Aspekty merytoryczne	413
8.3.3.1. Potwierdzenie w Traktacie Polski ze zjednoczonymi Niemcami istniejącej granicy polsko-niemieckiej	413
8.3.3.2. Skuteczność postanowień w sprawie granicy w niemieckim prawie wewnętrznym	416
8.4. Jak wypłatać się z dawnej „pozycji prawnej” – rozterki doktryny niemieckiej	422
8.5. Wnioski	425

Rozdział 9

Wpływ Traktatu „2 + 4” i powiązanych z nim umów międzynarodowych na wypłatę przez zjednoczone Niemcy odszkodowań dla ofiar zbrodni nazistowskich	428
9.1. Uwagi wstępne	428
9.2. Postanowienia Traktatu „2 + 4” i umów międzynarodowych z nim powiązanych	432
9.2.1. Postanowienia Traktatu „2 + 4”	432
9.2.2. Postanowienia Traktatu Zjednoczeniowego	433
9.2.3. Postanowienia Porozumienia RFN z Francją, Stanami Zjednoczonymi i Zjednoczonym Królestwem z 27–28 września 1990 roku	434
9.3. Traktat „2 + 4” a reparacje od Niemiec w formule poczdamskiej	442
9.4. Świadczenie indywidualne dla ofiar zbrodni nazistowskich (rozwiązanie pragmatyczne)	453

9.4.1. Wyплаты ze zjednoczonych Niemiec na rzecz ofiar zbrodni nazistowskich zamieszkałych w Polsce	453
9.4.2. Wyплаты ze zjednoczonych Niemiec na rzecz ofiar zbrodni nazistowskich zamieszkałych w innych państwach	456
9.4.2.1. Ofiary zamieszkałe w pozostałych państwach Europy Środkowej i Wschodniej	456
9.4.2.2. Porozumienie artykułu 2	457
9.4.2.3. Inne świadczenia	458
9.5. Wnioski	458
Podsumowanie	463
Kalendarium 1990–1992	472
Bibliografia	479

Wstęp

Wynik Konferencji „2 + 4” (luty–wrzesień 1990 r.), zakończonej podpisanym 12 września 1990 r. Traktatem o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec (Traktat „2 + 4”), miał bezpośredni wpływ na ustrój zjednoczonych Niemiec i ich pozostanie w Sojuszu Północnoatlantyckim i we Wspólnocie Europejskiej. Tym samym odegrał istotną rolę w kształtowaniu się nowej „architektury politycznej” Europy, bowiem do ustaleń objętych Traktatem „2 + 4” należało wycofanie wojsk radzieckich z terytorium byłej NRD. W konsekwencji, państwa Europy Środkowej i Wschodniej na progu transformacji ustrojowej uzyskały bezpośrednie sąsiedztwo z demokracjami Europy Zachodniej, w tym ze Wspólnotą Europejską i Sojuszem Północnoatlantyckim, co w kolejnych latach otworzyło drogę i ułatwiło negocjacje akcesyjne do obu tych organizacji.

Dla Polski przebieg i wyniki Konferencji „2 + 4” miały znaczenie egzystencjalne, łączyły się bowiem z koniecznością nowego ułożenia relacji z niemieckim sąsiadem, mających zasadzać się na „dobrym sąsiedztwie” i partnerstwie w jednoczącej się Europie, na dążeniu do stworzenia polsko-niemieckiej „wspólnoty interesów” (tak ówczesny Minister Spraw Zagranicznych, Krzysztof Skubiszewski). Przesłanką tego było wyeliminowanie z tych relacji zasadniczego problemu, wynikającego z kwestionowania w okresie powojennym po stronie RFN granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej jako ostatecznej granicy w rozumieniu prawa międzynarodowego. Chodziło więc o problem statusowy, odnoszący się do terytorium państwa, czyli jednego z fundamentów jego istnienia. Konferencja „2 + 4” była tym momentem historycznym, kiedy można było ten problem zamknąć. Polska, jako jedyne państwo spoza grupy uczestników Konferencji (cztery mocarstwa sojusznicze z okresu II wojny światowej i dwa państwa niemieckie) brała udział w części obrad Konferencji i miała wpływ na jej wyniki.

Zadania, z jakimi wówczas skonfrontowana została dyplomacja polska były wyjątkowo trudne i złożone. Przypomnieć również należy, że proces zjednoczenia Niemiec rozpoczął się w nocy z 9 na 10 listopada 1989 r., a więc

dwa miesiące po utworzeniu rządu Tadeusza Mazowieckiego. W niecały rok później, 3 października 1990 r. dopełniło się zjednoczenie Niemiec. Polska pozostawała jeszcze w tym czasie członkiem Układu Warszawskiego, a na jej terytorium stacjonowały wojska radzieckie.

Patrząc obecnie, z perspektywy ponad trzydziestu lat, na wyniki Konferencji „2 + 4”, można z pełnym przekonaniem zaliczyć je do trzech największych osiągnięć w polityce zagranicznej niepodległej Polski, obok późniejszego uzyskania członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim (1998) i w Unii Europejskiej (2004), przy czym – jak wspomniano – wyniki Konferencji „2 + 4” znakomicie ułatwiły sprawne przeprowadzenie dwóch pozostałych celów.

Docenienie tego osiągnięcia w Polsce nie przychodzi łatwo. Wpierw zostało ono prawie niezauważone „w toku burzliwych przemian ustrojowych”, gdy jedynie pewne problemy „budziły krótkotrwałe emocje”¹. W kolejnych latach w literaturze naukowej, zwłaszcza politologicznej i z dziedziny historii politycznej Polski poświęcano okresowi Konferencji „2 + 4” niewiele uwagi, a jeżeli już, to raczej w formie wyrzutu, iż zbyt dużo energii poświęcono „sprawie granicy” kosztem innych spraw. Dopiero ostatnio, w znakomitym esejku Henryk Szlajfer ukazał szeroki, polityczny kontekst negocjacji prowadzonych podczas Konferencji „2 + 4”, odwołując się również do realnego współdziałania rządu Tadeusza Mazowieckiego z „wielkimi graczami” tamtego czasu – Stanami Zjednoczonymi, Francją, Wielką Brytanią, RFN i Związkiem Radzieckim. Finalizując swoje rozważania na temat znaczenia Konferencji „2 + 4”, stwierdza: „W rzeczywistości, nie będzie przesady w stwierdzeniu, że w dziejach polskiej dyplomacji ostatnich 30 lat będzie to, łącznie z negocjowaniem członkostwa w NATO i UE, moment największego triumfu. A precyzyjniej, dzięki niemu możliwe było znalezienie pozytywnej odpowiedzi na ‘dylemat Polski między ZSRR a Niemcami’”².

Nakłada się na to dalszy problem, wobec którego nie powinno się przejść obojętnie. Podobnie jak inne dokonania niepodległej Polski, osiągnięcia dyplomacji kierowanej przez Ministra Krzysztofa Skubiszewskiego stają się coraz częściej łupem populizmu politycznego oraz publikacji usługowych wobec obecnej władzy przedstawicieli tzw. polityki historycznej, przy czym wspólnym mianownikiem takich poczynań jest głęboka ignorancja i lekce-

¹ J. Barcz, *Udział Polski w Konferencji „2 + 4”. Aspekty prawne i proceduralne*, Warszawa 1994, s. 13.

² H. Szlajfer, *Wobec Stanów Zjednoczonych: minister Krzysztof Skubiszewski, czyli lekcja racji stanu. Kilka refleksji*, (w:) *Dziedzictwo Krzysztofa Skubiszewskiego w polityce zagranicznej RP*, (red. nauk) A. Bieńczyk-Missala, R. Kuźniar, Warszawa 2020, s. 223 i nast.

ważenie faktów. Być może jest to podejście naiwne, ale jedyne co pozostaje w sytuacji niepraworządnej omnipotencji władzy rządzących, jest przypomnienie faktycznego przebiegu i znaczenia ówczesnych zdarzeń oraz ich kontekstu historycznego i politycznego.

Autor niniejszej książki, jako ówczesny dyplomata, był członkiem delegacji polskiej, uczestniczącej w obradach Konferencji „2 + 4”, a następnie w negocjacjach z Niemcami nad pakietem traktatów z lat 1990–1991. Bezpośrednio po zakończeniu tych negocjacji poddał analizie prawne aspekty udziału Polski w Konferencji „2 + 4” oraz uregulowania „sprawy granicy” polsko-niemieckiej: książka zawierająca tę analizę wraz z podstawowymi dokumentami ukazała się w 1994 r.³, a następnie – po niewielkim uzupełnieniu została ponownie wydana w 2011 r.⁴. Obecnie, po upływie trzydziestu lat, dostępne są wspomnienia głównych uczestników ówczesnych negocjacji, ujawniono również większość dokumentów dyplomatycznych, zwłaszcza Urzędu Kanclerskiego i niemieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Umożliwiło to przeprowadzenie wielostronnej i kompleksowej analizy stanowisk wszystkich uczestników Konferencji „2 + 4” i motywów osiągnięcia rozwiązań kompromisowych. Stało się to jednym z zasadniczych motywów, które skłoniły autora do ponownego, znacznie bardziej wielostronnego sięgnięcia do tego tematu. Drugim ważnym motywem było obnażenie kłamliwych ocen i stwierdzeń, o których wspomniano wyżej, zwłaszcza zarzutu, że podczas negocjacji w 1990 r. „pominięto” problem odszkodowań od Niemiec dla ofiar zbrodni nazistowskich⁵.

Powyższe motywy i nowe okoliczności wpłynęły na zakres przedmiotowy niniejszej książki. Rozpoczyna się ona rozdziałem, w którym ukazane są uwarunkowania prawne „sprawy granicy” oraz roszczeń odszkodowawczych od Niemiec z tytułu zbrodni nazistowskich (rozdział pierwszy). Bez zrozumienia bowiem stanu prawnego, okoliczności politycznych oraz rozbieżności stanowisk w obu tych kwestiach u progu przemian ustrojowych w Polsce oraz procesu zjednoczenia Niemiec, trudno zrozumieć złożoność wyzwań i wagę

³ J. Barcz, *Udział Polski w Konferencji „2 + 4”. Aspekty prawne i proceduralne...*

⁴ W książce: J. Barcz, *Dwadzieścia lat stosunków Polski ze zjednoczonymi Niemcami. Budowanie podstaw prawnych*, Warszawa 2011, s. 49–212.

⁵ Tak zwłaszcza A. Mularczyk, przewodniczący parlamentarnego zespołu ds. reparacji (zespół – nie został rewitalizowany w kadencji Sejmu od 2019 r.). Zob. źródła podane m.in. w: A. Leszczyński, *Jak Mazowiecki ugiął się przed Niemcami, czyli baśń o straconych reparaacjach. Pamięć Mularczyka wymaga reparacji*, oko.press z 17 października 2017 r. <https://oko.press/mazowiecki-ugi%C4%85-sie-niemcami-czyli-bas%C5%84-o-straconych-reparacjach-pamiec-mularczyka-wymaga-reparacji/> (dostęp: 15.09.2020). Na ten temat w punkcie 8 podsumowania książki.

spraw z jakim skonfrontowany został rząd Tadeusza Mazowieckiego i dyplomacja kierowana przez Ministra Krzysztofa Skubiszewskiego.

Następnie (w rozdziale drugim) nakreślony jest przebieg Konferencji „2 + 4”, przy czym analiza zawarta w tym rozdziale uwzględnia zasadnicze, opublikowane w ostatnich latach, dokumenty dyplomatyczne. Na tym tle, ukazującym zasadnicze kwestie jakie były przedmiotem ustaleń podczas Konferencji „2 + 4” między trzema mocarstwami zachodnimi i RFN a ZSRR (zwłaszcza pozostanie zjednoczonych Niemiec w Sojuszu Północnoatlantyckim i we Wspólnocie Europejskiej, wycofanie wojsk radzieckich z terytorium NRD), poddany został analizie przebieg negocjacji w dwóch obszarach, będących zasadniczym przedmiotem rozważań w niniejszej książce – starań Polski o położenie kresu uprzednim zastrzeżeniom RFN podważającym ostateczny status granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej w świetle prawa międzynarodowego (rozdział trzeci) oraz kwestii odszkodowań od Niemiec z tytułu zbrodni nazistowskich (rozdział czwarty). Przedmiotem rozdziału piątego i szóstego jest analiza prawnego ujęcia uzgodnionego rezultatu w postanowieniach Traktatu „2 + 4” oraz w towarzyszących mu dokumentach i umowach międzynarodowych.

W dwóch końcowych rozdziałach poddano analizie dopełnienie ustaleń podjętych podczas Konferencji oraz w Traktacie „2 + 4” w bilateralnych umowach polsko-niemieckich: sprawę uprzednich zastrzeżeń ze strony RFN wobec statusu granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej zamknięto ostatecznie w Traktacie o potwierdzeniu tej granicy, podpisanym 14 listopada 1990 r. (rozdział ósmy), natomiast – stosownie do zobowiązań nałożonych na zjednoczone Niemcy podczas Konferencji „2 + 4” oraz w umowach towarzyszących Traktatowi „2 + 4” – sprawę odszkodowań dla ofiar zbrodni nazistowskich realizowano w paralelnych negocjacjach bilateralnych – w rozdziale dziewiątym wskazano na zakres zobowiązań prawnych nałożonych na zjednoczone Niemcy w tej dziedzinie oraz, na tym tle, porozumienie z 16 października 1991 r. oraz porozumienia z 2000 r., na mocy których ofiary zbrodni nazistowskich zamieszkałe w Polsce otrzymały konkretną pomoc w wysokość przekraczającą 6 mld złotych.

Natomiast zadaniem rozdziału siódmego, nawiązującego do rozdziału szóstego (w którym omówione zostały postanowienia Traktatu „2 + 4”), jest ukazanie szerszego kontekstu politycznego Konferencji „2 + 4” – omówiona w nim jest sieć umów międzynarodowych bilateralnych i wielostronnych, powiązanych i będących konsekwencją Traktatu „2 + 4” i stanowiących podwalinę pod kształtującą się nową „polityczną architekturę” Europy. Chodzi tu z jednej strony o pakiet umów RFN z ZSRR, konkretyzujących

zobowiązanie ZSRR do wycofania wojsk radzieckich z terytorium (byłej) NRD, z drugiej zaś o umowy RFN z trzema mocarstwami zachodnimi oraz innymi państwami Europy Zachodniej, utwierdzającymi przynależność zjednoczonych Niemiec do Sojuszu Północnoatlantyckiego i do Wspólnoty Europejskiej. W rozdziale tym omówiono również uprzedzającą zjednoczenie Niemiec formułę wycofania się przez NRD z Układu Warszawskiego i z RWPG, co przetarło szlak do rozwiązania obu tych organizacji w przeciągu niecałego roku od dnia zjednoczenia Niemiec.

Na zakończenie wstępu autor chciałby zastrzec, że książka co do zasady zawiera analizę prawnych aspektów omawianych zagadnień, choć w szerszym zakresie uwzględniono motywy i stanowiska polityczne uczestników Konferencji „2 + 4”, w odwołaniu do ujawnionej w ostatnich latach dokumentacji. Książka ta nie jest więc pomyślana jako wspomnienia uczestnika negocjacji, choć miejscami trudno było autorowi powstrzymać się do pewnych osobistych refleksji. Być może, siłą rzeczy, w pewnym zakresie udział bezpośredni w negocjacjach zaważył na ocenach, zawartych w książce. Natomiast atmosferę negocjacji, ich uwarunkowania polityczne i proces kształtowania decyzji po polskiej stronie wyśmienicie ukazują wspomnienia i refleksje Jerzego Sułka, który był szefem polskiej grupy negocjatorów podczas Konferencji „2 + 4” oraz podczas negocjacji z Niemcami nad Traktatem o potwierdzeniu granicy oraz nad „dużym” Traktatem⁶.

* * *

W trakcie pisania tej książki towarzyszyło mi wspomnienie o naszym szefie, Ministrze Krzysztofie Skubiszewskim, o jego znajomości rzeczy, takcie, wielkiej kulturze osobistej, biegłości w posługiwaniu się językami obcymi. Jako członkowie delegacji byliśmy prawdziwie dumni z tego, że „nasz” Minister podczas negocjacji był szanowanym, równoprawnym i respektowanym partnerem dla szefów dyplomacji najważniejszych państw świata – Stanów Zjednoczonych, Francji, Wielkiej Brytanii, ZSRR i RFN. Świetnie rozumiał rację stanu Państwa Polskiego i podczas Konferencji „2 + 4” dobrze „pilnował polskiego interesu narodowego”⁷.

⁶ Większość publikacji Jerzego Sułka zawartych jest w zbiorczym tomie: J. Sułek, *Na drodze do porozumienia i pojednania z Niemcami. Wybór tekstów z lat 1989–2009*, Warszawa 2009.

⁷ Zob. J. Barcz, *Doktryna Skubiszewskiego*, (w:) *Krzysztof Skubiszewski i dyplomacja czasów przelomu*, Poznań 2016, s. 111 i nast.

Z wielkim uznaniem wspominam również umiejętności negocjacyjne, wyczucie polityczne, wsparte gruntownym profesjonalizmem, Jerzego Sułka, szefa polskiej grupy negocjatorów okresu Konferencji „2 + 4” i negocjacji nad Traktatem o potwierdzeniu granicy i „dużym” Traktatem – nasza kilkuletnia, bardzo intensywna współpraca zaowocowała trwałą przyjaźnią. *Last but not least*, tą drogą chciałbym przekazać wyrazy uznania naszym ówczesnym kolegom z centrali MSZ oraz z ambasad polskich w Bonn i Berlinie (wówczas jeszcze stolicy NRD), którzy wnieśli wkład w jedno z największych dokonań polskiej dyplomacji.

Jan Barcz

12 września 2020 roku
w trzydziestą rocznicę podpisania Traktatu „2 + 4”